

ДЕЙВИД ХЮМ И ВЪПРОСЪТ ЗА САМОУБИЙСТВОТО

Борис Чупетловски

Abstract. David Hume on suicide. This paper aims to present Hume's essay *On Suicide* in commentary. The first part contains a brief history of the essay, while the second follows its argumentation. The paper also attempts to show the Scottish philosopher's controversy with Aquinas' arguments against suicide, still highly relevant at the time. The text takes Hume's side in an effort to try to refute St. Thomas' position by reversing the order of his arguments, thus proving that the question of suicide is not and should not be in the field of religion, but in the field of morality.

Keywords: suicide, David Hume.

Периодът XVI–XVIII в. е ключов за развитието на въпроса относно легитимацията на самоубийството. Редица философи, духовници, есеисти и учени участват в този дебат като с течение на времето заемат различни позиции, а самият дебат придобива нови акценти. През края на 16-ти и по-голямата част от 17-ти век, когато наказателното отношение към доброволното отказване от живота нараства в цяла Европа, самоубийството е обсъждано предимно по отношение на естествения закон за самосъхранението (*self-preservation*), докато през 18-ти век, когато наказанията за самоубийство отслабват, темата на дебата се измества към самоубийството в контекста на идеята за самопритежание (*self-ownership*)¹. Един от водещите текстове от 18-ти век в защита на автономния избор на лицето е есето *За самоубийството* на Дейвид Хюм.

История на есето

На 12-ти юни 1755 г. Хюм изпраща писмо до издателя си Андрю Милър², в което представя четири свои есета, които да подготвят за публикуване. Заглавията на тези текстове са: *За естествената история на религията* (*The Natural History of Religion*), *За*

1 Tierney, Thomas. *Suicidal Thoughts: Hobbes, Foucault and the Right to Die! Philosophy & Social Criticism*, July 2006.

2 Greig, J. *The Letters of David Hume: Volume 1*. Pub.: Oxford University Press, 1932, стр. 222-223.

страстие (Of the Passions), За трагедията (Of Tragedy) и Някои съображения, предхождащи геометрията и естествената философия (Some Considerations Previous to Geometry and Natural Philosophy). В последствие Хюм оттегля четвъртото (*Някои съображения...*)³. Тъй като текстовете са планирани да бъдат издадени заедно, философът решава да замени оттегленото есе с две други. Това са есетата *За самоубийството (Of Suicide)* и *За безсмъртието на душата (Of the Immortality of the Soul)*, които до тогава Хюм не възнамерява да публикува. Неслучайно скоро философът оттегля и тях. Когато през 1757 г. сборникът излиза от печат със заглавие *Четири дисертации (Four Dissertations)*, на мястото на оттеглените текстове Хюм е поставил размишленията си *За съжденията на вкуса (The Standard of Taste)*, написани по повод сборника.

Известно е, че няколко екземпляра от двете иззети след печат есета (*За самоубийството и За безсмъртието на душата*) са запазени и са разпространени в чужбина, като едно от тези копия става основа за френския превод. Двете есета се появяват за пръв път официално през 1770г. във френския сборник *Recueil Philosophique ou Mèlange de Pièces sur la Religion et la morale*, редактиран от Жак Андре Найджън⁴. В том втори глава IX и X са: *Dissertation sur l'immortalité de l'âme* и *Dissertation sur le suicide*. Много вероятно е преводът тук да е направен от Пол-Хенри Дитрих Холбах. След смъртта на Хюм (1777) в Лондон се появява неоторизирано издание на есетата без името на автора. През 1783г. се появява първото издание с добавени имената на автора: *Essays on Suicide, and the Immortality of the Soul. Ascribed to the late David Hume, Esq. Never before published. With Remarks, intended as an Antidote to the Poison contained in these Performances. By the Editor. To which is added, two letters on suicide,*

3 В писмо до Уилям Стратъм (William Stratum) от 25-ти януари 1772г. Хюм пише следното: „Но се получи така, че Лорд Станхоуп, който беше в страната по това време, ме убеди, че [в *Някои съображения за предишната геометрия и естествена философия*] има дефекти в аргументацията, или пък беше в неговата проникателност, не помня точно. В крайна сметка писах на г-н Милър, че не бих отпечатал това есе“.

Виж оригинала на писмото в Greig, J. *The Letters of David Hume: Volume 2*. Pub.: Oxford University Press, 1932, стр. 253-254.

4 Jacques-André Naigeon.

from Rosseau's [sic] *Eloisa*. През 1785г. есетата са включени в пълното издание на текстовете на Хюм⁵.

Въпреки че, както бе споменато по-горе, още по времето на Хюм текстът „За самоубийството“ вече е добил известна публичност, самият автор изразява желание за неговото потуляване:

„Знам, обаче, от един приятел, на когото д-р Милър е споделил, че в Лондон имало продавач на книги, който предлагал нова книга, съдържаща между останалото и две мои непубликувани есета. Това, предполагам, са двете есета, едното - *За самоубийството*, а другото - *За безсмъртието на душата*, отпечатани от Андрю Милър преди седемнадесет години, които от моята изобилна благозвучност потулих и не бих искал сега да бъдат наново възродени“⁶.

Интересно е какво има предвид Хюм, когато споменава, че е изтеглил от печат своите две есета поради изобилна благоразумност? Според биографа на Хюм Ърнест Кембъл Моснер някои религиозни личности като Уилям Уорбъргън, например, са упражнили натиск върху Хюм и издателя му Милър, за да им попречат да ги публикуват. Моснер смята също за вероятно, че Адам Смит, който е близък приятел на Хюм, го е убедил да оттегли есетата.

Според Том Бошамп⁷ подобно обяснение, обаче, е проблематично, тъй като, ако Църквата е единствената причина, то Хюм би трябвало да си навлече същите проблеми със *За естествената история на религията*, която в това отношение е дори по-провокативна. Едно алтернативно обяснение, в такъв случай, е недостатъчност в тяхната аргументация или противоречия в съдържанието.

Бен Бърджис отговаря на тезата на Бошамп, излагайки два принципа, които трябва да се вземат предвид при четене на есето:

1. Да го четем в контекста на Хюмовата цялостна философска доктрина.
2. Да го четем така, че да не намираме части от неговата аргу-

5 Поместени са в том 4 в изданието на Т. Н. Green и Т. Н. Grose "*Philosophical Works of David Hume*" в секцията с непубликувани есета.

6 Отново писмото до Уилям Стратъм (William Stratum) от 25-ти януари 1772г. Виж оригинала на писмото в Greig, J. *The Letters of David Hume: Volume 2*. Pub.: Oxford University Press, 1932, стр. 253-254.

7 Beauchamp, Tom. *An Analysis of Hume's Essay "On Suicide"*, 1976.

ментация и примери за излишни.

Съдържание на есето

Структурата на есето се състои от увод и аргументативна част. Първите три абзаца са въвеждащи. Те целят да подготвят не за това, което ще се аргументира в последствие, а затова как философът ще предизвика предразсъдъците срещу самоубийството. В тази част Хюм се изправя срещу нефилософските влияния по въпроса, показвайки, че не може да се толерира неизследвано поле в морала. Преходът към същината на есето се намира в следния пасаж:

„Нека тук, в съответствие с мненията на всички антични философи, се постараем да върнем хората към тяхната естествена свобода (*native liberty*), като изследваме всички обичайни аргументи срещу самоубийството и покажем, че това действие може да бъде свободно от всяко упрекуване и приписване на вина“.⁸

Тук е представено намерението на есето, а именно възстановяването на естествената свобода на човека. Това Хюм ще направи с опровержението, че самоубийството е престъпно деяние. И така, ако самоубийството е престъпление, казва Хюм, то трябва да е прегрешение на нашето задължение или към Бог, или към ближния, или към самите себе си. За да оправдае самоубийството Хюм ще отхвърли всяка от възможностите.

Тези три нива на аргументация отговарят на причините, изложени от св. Тома от Аквино в неговата *Сума на теологията* (2А 2АЕ, Q. 64, А. 5), според които самоубийството е недопустимо:

1. Понеже всичко естествено обича себе си и следователно самоубийството противоречи на тази естествена склонност и природния закон.
2. Понеже самоубийството ощетява обществото.
3. Понеже животът на човек е Божие притежание и само Бог може да се разпорежда с него.

Хюм не споменава пряко Тома, но аргументите, които атакува, са разпознаваемо томистки. Първо, защото коментира единствено

8 Hume, David. *Essays on suicide and the immortality of the soul*. Kessinger Publishing, LLC, 2010, стр. 5.

тези три аргумента, и второ, защото никой друг източник не използва точно тези три аргумента. Хюм критикува Тома, тъй като по негово време (времето на Хюм) това все още са най-влиятелните аргументи срещу самоубийството.

Прави впечатление, че есето запазва връзката на прехождане от един аргумент към друг, но осъществява това реципрочно, т.е. в обратен ред. Така, докато първият и вторият аргумент на Тома, които са от философски характер, добиват и теологична значимост през третия, служещ за обединяваща основа, спрямо която прегрешението към себе си и прегрешението към другите в някакъв аспект се оказва прегрешение спрямо Бог, то Хюм прави противоположен ход. Следователно, есето най-първо цели да освободи въпроса за самоубийството от влиянието на религията, за да търси неговото решение единствено в областта на етиката. И тъй като, както сам отбелязва в уточнителната пета бележка към есето, в Светото Писание няма нито един текст, който да забранява пряко самоубийството⁹, то философът ще трябва да изгради аргументацията си от гледната точка на разума. Тоест, ако Бог не е забранил изрично чрез слово самоубийството, то трябва да се потърси по разумен път по какъв начин подобно деяние се противи на действията на Всевишния. Логичните възможности пред Хюм са:

1. Защото самоубийството се намесва в Божия план за Творението.
2. Поради тълкуване му като акт, отнемащ нещо, представляващо само по себе си ценност за Бог, т.е. срещу плана на Бог за отделния човек.
3. Просто като израз на неблагодарност спрямо повереното на човека от неговия създател.

Хюм започва раздела за теистичното възражение с аргумент от детерминистично естество, разглеждащ действията на човека като подлежащи на законите на света:

„Божественото провидение не се проявява пряко във всяко действие, но управлява всяко нещо чрез тези общи и неизменни закони, които са били установени от началото на времето. Всички събития, в един смисъл, могат да бъдат обявени за действие на Всемогъщия, те всички произхождат

9 Пак там, стр. 22.

дат от онези сили, с които Той е надарил своите същества.... Когато страстите играят, когато преценката диктува, когато крайниците се подчиняват, всичко това е действие на Бог. И върху тези одушевени принципи, както и върху неодушевените такива, Той е установил управлението на Вселената“.¹⁰

Хюм експлицира границата между материалния неорганичен свят и света на живото, за да покаже как вторият, към който се числи и човекът, непрекъснато се намесва в реда на първия. Тази симбиоза между живото и неживото е именно това, в което се състои „върховната мъдрост“ (*supreme wisdom*), вложена от Бог в Творението. Акцентирайки върху това взаимодействие, Хюм показва, че влиянието на човека в света на материята не се различава по същество от това на другите живи същества:

„Но животът на човек няма по-голямо значение за Вселената от този на стрида.“¹¹

Тъй като в интерпретаторската традиция на есето този аргумент често е бил изкривяван, важно е да се отбележи, че в това изречение Хюм подбира думите си много прецизно. В никакъв случай тук Вселената не е отъждествена с Бог, с което Хюм иска да каже, че дори човекът да е от някакво специално значение за Бог, то това не е поради важността на човека за изпълнението на Божествения план за Творението.

Следователно, няма такова събитие, колкото и значимо да е за хората, което Бог да е освободил от тези общи закони, управляващи Вселената, или което специално да е запазил за собствените си непосредствена дейност. Всяко едно действие, следователно, е допусната от Бог намеса в реда на света, защо тогава въпросът за живота или смъртта трябва да се разглежда различно от всички други начини на намеса?

„Не би било престъпление да отклоня *Нил* или *Дунав* от техните корита, стига да мога да осъществя такива цели. Къде тогава е престъплението в това да отбиеш няколко унци кръв от естествения им канал?“¹²

¹⁰ Пак там, стр. 7-8.

¹¹ Пак там, стр. 11.

¹² Пак там, стр. 12.

Хюм не говори с категоричност за съществуването на Бог и то в класическия за теологията смисъл. За философа остава открит въпросът дали причината на Вселената (ако изобщо има една единствена причина) е същество, което дори има предпочитания. Той задълбочава тезата си като категорично отхвърля и всички аргументи по отношение на идеята, че ние сме притежание на Бог и следователно накърняваме неговото право като Всевишен, когато решим сами да прекратим живота си. За Хюм тези аргументи са несъстоятелни, защото удължаването на живота ни от нас самите, каквото правим например с медицината, също ще наруши това Божие право:

„Ако отблъсна един камък, който пада върху главата ми, нарушавам хода на природата и нахлувам в особената провинция на Всемогъщия като удължавам живота си отвъд периода, който посредством общите закони на материята и движението Той ми е възложил.“¹³

Възможно ли е, обаче, допускането, че Бог ни е поверил живот, който очаква от нас да съхраняваме и браним. Тогава нашето старание в запазването му ще бъде в съзвучие с Божията повеля, но не и стремежът ни към прекратяването му. Нещо повече, пречките, през които се изправяме в този случай биха били изпитание към възложената от Бог върху нас отговорност.

Аргументът на Хюм по този въпрос е следният:

„Питам защо заключавате, че провидението ме е поставило на този пост? От своя страна, откривам, че дължа раждане-то си на дълга верига от причини, много от които са зависели от волеви действия на хора“.¹⁴

За Хюм Бог не е поставил конкретния човек в неговия конкретен живот. По-скоро животът на човека е резултат от поредица от случайни събития и почти толкова случайни човешки избори, т.е. избори на други хора, каквито са родителите на този конкретен човек, например. Тогава, ако някои от тези избори са в нарушение спрямо волята на Бог, то този конкретен живот, доколкото е в следствие от тях, не е специално плануван от Всевишния. Ако ли пък подобно допускане се

¹³ Пак там, стр. 11.

¹⁴ Пак там, стр. 16.

отхвърли и се приеме, че всички действия, довели до съществуването на този конкретен човек, са предназначени от Бог, тогава и самоубийството му също ще бъде такова:

„Ако това е така, тогава нито моята смъртта, макар и доброволна, се случва без Неговото съгласие и всеки път, когато болката или скръбта преодоляват моето търпение, че да ме уморят от живота, аз мога да заключа, че съм отзован от своя пост по най-ясен и изричен начин“.¹⁵

Формално аргументът на Хюм е, че ако поведението на Х е напълно организирано от Y, тогава поведението на Х не може да бъде морално нарушение срещу Y.

Накрая, самоубийството не може да бъде и неблагодарност към Бог в лицето му на наш създател, тъй като за да се извърши едно самоубийство, подобно на всяко друго човешко действие, е необходимо човекът да използва определени способности и сили, които притежава. Тези сили са вложени в действащия от Бог и като такива те, следователно, не могат да накърнят неговата Божественост. Напротив, би било дори **богохулно** да приемем, че използването на тези сили за подобно нещо е непредвидено от Бог. Ето защо хората трябва да бъдат благодарни, както за вложения в тях живот, така и за възможността да се откажат от живота си, когато последният стане за тях твърде тежък.

Прото-утилитаристична е предпоставката, в която се намира решението на въпроса относно самоубийството по отношение на обществото. Подобна артикулация на критериите за одобрение или неодобрение е в съгласие с общия подход на Хюм към морала. Това, с което допринася Хюм за развитието на етиката, е разделението между факти и ценности. Едно действие само по себе си е морално неутрално. Човекът е този, който го оценностява. Така критерият за това кои действия заслужават похвала или порицание, се състои единствено в това дали те са полезни или приятни¹⁶.

Но тогава как едно нещо придобива обща значимост в рамките на съвместния живот на хората? За Хюм това става чрез симпатията,

¹⁵ Пак там, стр. 16.

¹⁶ За повече информация: Корет, Емерих; Шьондор, Харалд. *Философия на 17-ти и 18-ти век*. прев. Жана Ценова. изд. Лик. София, 2001, стр. 90.

благодарение на която преживяваме радостта и страданието на другите хора и превръщаме общото благо в свой собствен интерес.

В есето тази идея е изразена в дръзкото твърдение на Хюм, че самоубийството може да бъде социално полезно, ако служи като пример. Когато човек не е способен да се справи с проблеми, засягащи него самия, как би могъл активно да участва и помага в обществото? Така или иначе, в известен смисъл, в подобна ситуация той вече практически е излязъл от него, а дори би могъл да се окаже и пречка за околните. Следователно, задължението да се направи добро за другите Хюм показва, че има някои граници. В такъв случай самоубийството като пример остава единственото полезно и за двете страни:

„Това е единственият начин, по който в този случай можем да бъдем полезни на обществото, давайки пример, който, ако бъде последван, би запазил на всеки своя шанс за щастие в живота и успешно би го освободил от всяка опасност от нещастие.“¹⁷

Акцентът върху нещастieto, съществената част на аргументацията на Хюм в последния дял на есето, е именно и Хюмовата най-голяма заслуга към развитието на етиката на самоубийството. Това, което е толкова ново в размишленията му по темата, е преодоляването на изискването за рационалност като необходим компонент на всеки етичен анализ по въпроса. Преди Хюм защитниците на самоубийството излагат само случаи, в които хора с пълна рационалност слагат край на живота си. За Хюм обаче причини за едно самоубийство могат да бъдат и от ирационален характер като физическо неразположение или болест, емоционално състояние или пък чувство за безнадеждност и безизходност.

Тук отново разумността остава критерий за моралното оправдание на този акт. Не трябва да се бърка, обаче, разумност (*prudence*) с рационалност (*rationality*)¹⁸. Разумността е естествена способност, инстинкт. Тя е предпазливост, която кара човек никога да не се отказва от живота си, ако той си струва да се запази. Но също така

17 Hume, David. *Essays on suicide and the immortality of the soul*. Kessinger Publishing, LLC, 2010, стр. 21.

18 За повече информация: Russell, Paul. *The Oxford Handbook of Hume*, Oxford University Press, 2016, pp. 666-667.

разумността дава основание на човек и да прекрати съществуването си, ако определени фактори са оказали превес над живота му и са го направили нещастен. Независимо дали тези фактори са рационално преодолими в далечен план или пък са неща, с които човек би могъл да живее, макар и да не иска да се примири, разумността дава именно възможността човек да действа спрямо собствената си естествена свобода. Това става проверимо, когато всеки самоубийствен акт се разглежда като специфичен случай. Само така може да се разбере дали лицето в действителност е използвало естествената си свобода и право да ръководи сам своя живот.